

ВИКОРИСТАННЯ АНАЛІЗУ ДИСПРОПОРЦІЙ МІЖ ОБЛАСТЯМИ ПОДІЛЬСЬКОГО РЕГІОНУ ДЛЯ КОМПЛЕКСНОЇ ОЦІНКИ РІВНЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

У статті виявлені причини та розглянуті базові теорії регіональної економіки в частині обґрунтування міжрегіональної соціально-економічної диспропорційності. Доводиться неприйнятність реалізації політики регіонального розвитку в Подільському регіоні, в основі якої лежав би принцип диспропорційного розвитку регіонів. Проблеми регіонального поділу, стійкість і узгодженість соціально-економічного розвитку регіонів в цілому та окремих їх областей є актуальними на сучасному етапі становлення України як правомірного члена світової економіки. Регіональний розвиток нашої країни в умовах переходу до ринкових відносин призвів до багатьох проблемних ситуацій. Тому сутність економічного розвитку сьогодні має полягати у вирішенні основного протиріччя економіки – між можливостями природного середовища та зростаючими потребами суспільства.

Ключові слова: регіон; міжрегіональна диспропорційність; регіональна економіка; комплексність.

DUMA L., DANYLUK I.
Ternopil National Economic University

USE OF THE ANALYSIS OF DISPROPORTIONS BETWEEN THE PODILLIA REGIONS FOR THE COMPREHENSIVE ASSESSMENT OF THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGIONS OF UKRAINE

The article deals with the reasons and the basic theories of the regional economy as part of the substantiation of interregional socio-economic disproportionality. The unacceptability of the implementation the policy of regional development in the Podillia region, which would be based on the principle of disproportionate development of the regions, is proved. The problems of regional division, stability and consistency of socio-economic development of the regions and their individual areas are relevant at the present stage of the formation of Ukraine as a legitimate member of the world's economy. The regional development of our country in conditions of transition to market relations has led to many problems. In recent years the problem of regional disparities has grown into one of the main problems of development of Ukraine and its regions. The problem of regional imbalances is profound. The transition to democratic principles of society and the regional division represents increased demands on the regional state policy, requires the revitalization of the state, which aims to harmonize regional and national interests. Therefore, the essence of economic development today must solve the basic contradictions of the economy - between the natural environment and the growing needs of society. An ecological imperative, as the principle of economic development, have to provide a new quality of the socio-economic development of business entities of any level. Today, the regions of Ukraine in their socio-economic development should provide economic growth with the help of such economic activity, which in its structure and in its content would not contradict the principles of sustainable development, contributed to the creation of favourable conditions for the life and social well-being of the population whose level is determined not only economic achievements, but also the degree of social satisfaction of the population and environmental safety.

Key words: region; interregional disproportion; regional economy; complexity.

Проблеми регіонального поділу, стійкість і узгодженість соціально-економічного розвитку регіонів в цілому та окремих їх областей є актуальними на сучасному етапі становлення України як правомірного члена світової економіки. Регіональний розвиток нашої країни в умовах переходу до ринкових відносин призвів до багатьох проблемних ситуацій.

Відсутність ефективних форм і методів проведення регіональної політики призвела до диференціації регіонів за рівнем економічного та соціального розвитку. Регіональна нерівність створює ряд проблем для держави, які пов'язані з управлінням: уповільнення економічного росту, яке обумовлене необхідністю направляти частину ресурсів на регіональне вирівнювання, а не стимулювання розвитку; підвищення соціальної напруженості. У зв'язку з цим дослідження рівня соціально-економічного розвитку регіонів, вимірювання ступеня регіональної нерівності і виявлення факторів його зниження є актуальним для розвитку Подільського регіону та його областей.

Мета даної статті – розкрити сутність соціально-економічного розвитку Подільського регіону на поточному етапі розвитку економіки, а також звернути увагу на необхідність надання йому нової якості.

Розвиток є рушійною силою прогресу, його матеріальною основою. У широкому філософському сенсі розвиток означає процес удосконалення тих чи інших елементів суспільних відносин або матеріально-речових елементів суспільства, перехід до принципово нової якісної характеристики. Серцевиною розвитку є економічний розвиток, який включає кількісне збільшення населення і багатства, а також появу нових капітальних благ і цінностей, явищ і процесів, глибоку модернізацію та розбудову всієї економічної і соціальної системи [1, с.107].

Хоча диференціації і типологізації соціально-економічного простору регіонального розвитку присвячено цілий ряд сучасних досліджень, ці роботи залишають за полем зору розгляд динаміки структури

нерівності, виявлення факторів економічного росту в окремих кластерах. Крім цього, в дослідженнях, які розглядають проблеми міжобласної нерівності в регіоні, економетричний інструментарій не широко розповсюджений.

В теорії соціально-економічного прогнозування велике значення мають фундаментальні праці вітчизняних вчених: І.В. Бестужева-Лади, В.В. Ивантера, В.В. Котілко, А.А. Кугаєнко, Б.Н. Кузик, В.Н. Цигічко, Ю.М. Швирковим, Ю.В. Яковця та інших, які узагальнили існуючий світовий досвід, а також розвинули результати досліджень в області прогнозування. Поряд з ними, можна відзначити і інших авторів, які вивчали питання прогнозування соціально-економічного розвитку регіону: А.І. Анчишкіна, Е.Б. Алаєва, Л.Е. Басовського, Т.Д. Белкину, А.Р. Білоусова, А.В. Боговіза [4].

До числа найбільш відомих зарубіжних авторів, які розглядали економічне прогнозування в різних аспектах і особливості розвитку регіональної економіки, слід віднести У. Айзарда, А. Вебера, О. Гелмера, І. Гілбоа, Т. Гордона, Ф. Дентона, М. Кендела, К. Кернса, В. Леонтєєва, А. Льюша, К. Льюїса, Д. Моррелла, А. Райтс, Т. Сааті, Б. Спенсера, Г. Тейл, Д.У. Уінчірса, Д.Е. Ханка, Е. Янча та ін. [2].

За останні роки проблема регіональної нерівності виросла в одну із головних проблем загального розвитку України та її регіонів. В своїй основі проблема регіональних диспропорцій має глибокий характер. Перехід до демократичних принципів суспільства і до регіонального поділу представляє підвищені вимоги до регіональної державної політики, вимагає активізації діяльності держави, яка направлена на узгодження регіональних і національних інтересів.

Регіони, формування яких проходило в неринковому просторі, перестали відповідати потребам економічних і соціальних процесів на відкритому ринку. Частина суб'єктів України та окремих регіонів не в стані забезпечувати конкурентоздатність власного господарства не тільки на глобальному рівні, але і на рівні держави.

Через неефективну просторову організацію державою стратегії ринкової оптимізації господарської діяльності і чисельності населення в регіонах призвела до росту витрат на підтримання інфраструктурного господарства, на територіях з недостатньо розвинутою економікою.

Найбільш виразно проявляється відсутність цільової регіональної політики – поява великих кризових зон в регіоні, де спостерігається глибокий спад промисловості та сільськогосподарського виробництва, з масовим безробіттям і бідністю населення.

В період індустріалізації політика вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів була розрахована на розміщення в регіонах основних фондів, призначених для випуску типової масової продукції, а також передбачення концентрації робочої сили, була замінена на політику вирівнювання наслідків відкриття внутрішнього ринку. Бюджетне вирівнювання відстаючих регіонів в адаптації до ринкових відносин призвело до того, що регіони-лідери стали втрачати мотивацію до розвитку, а інші території почали проявляти утриманську поведінку.

Для управління регіональним розвитком використовувався обмежений набір інструментів з бюджетних трансфертів і регіональних цільових програм. Сучасні інструменти в систему державного управління регіональним розвитком впроваджуються надзвичайно повільно. Проведення адміністративної реформи і впровадження орієнтованої на результат бюджетної системи зосереджене в основному на регіональному рівні державної влади. Тому важко виявити якість регіонального управління, виділити показники розвитку регіонів, зафіксувати їх зв'язність з діями органів державної влади. Крім цього, відсутня признана типологія регіонів, яка дозволяє диференціювати названі показники для кожного типу територій, і на основі цього визначити відношення до них параметри державної політики. При цьому відсутні механізми узгодження стратегій регіонального розвитку суб'єктів Подільського регіону, стратегій розвитку муніципальних утворень і регіональних галузевих стратегій. В результаті цього міжрегіональні взаємодії практично відсутні, бюджетні кошти використовуються недостатньо ефективно. Відсутня затверджена загальна схема просторового розвитку регіональної політики, в якій були б зазначені регіональні пріоритети у відношенні розвитку конкретних регіонів країни, які покликані забезпечувати і підтримувати рішення загальнонаціональних завдань, які сприяють скороченню рівня бідності і збереження цілісності країни, по відношенні старопромислових регіонів до сировинних зон.

Основні направлення регіональної політики повинні ґрунтуватися на:

- забезпечення рівних конкурентних умов в господарській діяльності, визначення умов надання державної допомоги;
- створення рівних можливостей для розвитку підприємницької діяльності із забезпеченням доступу до інфраструктури;
- підвищення ефективності програмно-цільових методів прямої державної підтримки;
- посилення процесу міжрегіональної інтеграції і покращення якості економічного простору;
- забезпечення геостратегічних інтересів країни.

Однією зі стратегічних цілей регіональної політики розвитку країни є забезпечення глобальної конкурентоздатності її регіонів. Досягнення даної цілі направлено:

- на забезпечення ефективної інтеграції регіонів на світовий ринок, прискорення соціально-економічного розвитку України, за рахунок правильного розподілу виробничих сил по території, розвиток

системи розселення і підвищення зв'язаності країни, що повинне відкрити доступ територій і їх населення до джерел соціально-економічного росту;

- на розвиток інфраструктурної бази соціально-економічного росту територій;
- на формування конкурентоздатних в глобальному масштабі територіальних виробничих кластерів;
- на забезпечення переходу до поляризованого розвитку і створення нового просторового каркасу країни з «опорних регіонів» [3, с.112–118].

Для аналізу диспропорцій на рівні соціально-економічного розвитку Подільського регіону часто використовують прості характеристики диференціації, які вимірюють варіацію різних соціально-економічних показників. До них відносяться:

- дисперсія та середнє квадратичне відхилення;
- коефіцієнт варіації і його модифікації;
- коефіцієнт концентрації;
- асиметрія і куртозис [6, с.375–380].

Перші дві групи являють собою показники диференціації, які характеризують розкид спостережень навколо середнього, третя група описує концентрацію спостережень, а остання визначає ступінь відхилення вибіркового розподілення від нормального.

Для вимірювання і аналізу нерівності в розвитку регіонів крім простих індикаторів використовуються також інтегральні показники. Рівень соціально-економічного розвитку регіонів характеризується широким набором показників. Якщо для кожного з показників розрахувати одну із статистичних характеристик диференціації, то соціально-економічні диспропорції будуть описуватися векторною величиною.

Але визначення соціально-економічної нерівності як вектора малоприматні для прикладних задач. Звісно, сенс дослідження соціально-економічних диспропорцій часто переходять від набору показників, які характеризують розвиток регіонів, до одної узагальненої інтегральної оцінки.

Така інтегральна оцінка повинна охоплювати різні аспекти територіального розвитку, включаючи стан економіки, соціальної сфери і природного середовища.

Переходячи до подальшого розгляду досвіду побудови інтегральних соціально-економічних індикаторів, передусім, потрібно відмітити, що спроб їх побудови і використання в аналітичній роботі було зроблено багато разів.

Одним із розділів регіональної цільової програми «Стратегія розвитку Подільського регіону» є «Комплексна оцінка рівня соціально-економічного розвитку регіонів України» [5].

Основною цілю комплексної оцінки рівня соціально-економічного розвитку регіонів є виявлення можливості вирішення поточних та довгострокових задач соціального і господарського розвитку на основі використання резервів і джерел економічного росту і ефективності мір в реалізації соціально-економічної політики.

Згідно даної методики по трьох основних блоках (виробничий блок, ресурсно-інфраструктурний блок і соціальний блок), умовно за значенням інтегральної оцінки рівня соціально-економічного розвитку виділяється в 6 груп регіонів, а саме:

1. *Регіони з високим рівнем розвитку.* Для регіонів цієї групи характерні самі високі показники валового регіонального продукту на душу населення, об'ємів інвестицій в основний капітал, основних фондів галузей економіки, фінансової забезпеченості, залучення у внутрішні економічні зв'язки, відносно високої купівельної спроможності населення і більш низької частки населення в яких доходи нижчі прожиткового мінімуму.

2. *Регіони з рівнем розвитку вище середнього.* В основному це промислово розвинуті регіони, які орієнтуються на галузь експорту – паливної і лісової промисловості, металургії та інші.

3. *Регіони з середнім рівнем розвитку.* В основному це – промислові регіони з розвинутою інфраструктурою, які мають вигідне географічне положення, деякі з них є великими сільськогосподарськими виробниками.

4. *Регіони з рівне розвитку нижче середнього.* Темпи росту інтегрального показника рівня соціально-економічного росту розвитку цих регіонів незначний в порівнянні з другими групами регіонів.

5. *Регіони з низьким рівнем розвитку.* В регіонах такої групи показники на душу населення виробництва валового регіонального продукту, інвестицій в основний капітал, основні фонди, внутрішньоторгового та роздрібного товарообороту набагато нижче середніх українських показників.

6. *Регіони з дуже низьким рівнем розвитку.* Регіони, які знаходяться в цій групі, відносяться до категорії економічно слабких, які потребують постійної регіональної допомоги у зв'язку з відсутністю значного економічного потенціалу і розвитку інфраструктури, яка є необхідною для самостійного розвитку [3, с. 64–75].

При проведенні аналізу соціально-економічного розвитку регіонів важливе значення має обґрунтування конкретних індикаторів і способів їх розрахунку.

Стосовно до задач комплексної оцінки соціально-економічного розвитку регіонів, необхідно керуватися наступними основними методологічними принципами:

- комплексність оцінки, яка забезпечує облік диференціації всіх важливих аспектів соціально-економічного положення регіонів;
- системність оцінки, яка передбачає облік взаємозв'язків базових показників і використання упорядкованої структури приватних та інтегральних характеристик регіонального розвитку;
- забезпечення максимальної репрезентативності показників для оцінки різних аспектів соціально-економічного розташування регіонів;
- облік факторів порівняльної достовірності вихідних даних при виборі базових показників регіонального розвитку;
- максимальна відповідність системи індикаторів завданням прогнозування економічного і соціального розвитку регіону;
- забезпечення максимальної інформативності вихідних результатів порівняльної оцінки соціально-економічного становища регіонів з позицій прийняття адекватних рішень на регіональному рівні державного управління [6].

В світовій практиці дослідження макроекономічних показників прийнято працювати з реальними величинами. Для переходу від нормальних показників до реальних використовуються різні індекси: дефлятори, індекси споживчих цін тощо. При цьому не виключена ситуація, коли динаміка показників залежить від зміни цін, а не фундаментальних причин, наприклад, від технологічних і структурних зрушень. Перехід до реальних показників робить неможливий аналіз цієї динаміки.

Самим простим варіантом індексу є рівень прожиткового мінімуму. Хоча в нього є ряд недоліків: методика розрахунку прожиткового мінімуму відрізняється між регіонами. У зв'язку з цим корекція рівня цін проводиться на основі прожиткового мінімуму.

Розрахунок валового регіонального показника (ВРП) з поправкою на рівень цін проводиться за формулою [9]:

$$VRP_{it} = VRPS_{it} \cdot \frac{C_t}{C_{it}} \cdot k \quad (1)$$

де $VRPS_{it}$ – скоригований ВРП i -го регіону в році t , C_t – середня вартість фіксованого набору споживчих товарів і послуг в середньому між роками $t-1$, і t , C_{it} – вартість фіксованого набору споживчих товарів і послуг в i -му регіоні в середньому між роками $t-1$, і t , k – поправочний коефіцієнт, який забезпечує виконання рівності $\sum_t VRPS_{it} = \sum_t VRP_{it}$.

Для аналізу рівня соціально-економічних диспропорцій між областями Подільського регіону можна використовувати різні статистичні характеристики нерівностей для широкого набору показників соціально-економічного розвитку.

І це далеко не повний список проблем, обумовлених нераціональним способом господарювання і є серйозною перешкодою на шляху стійкого економічного розвитку Подільського регіону. До того ж у всьому світі головним показником стійкості соціально-економічного розвитку є підвищення рівня якості життя населення, а це, перш за все, здоров'я і збільшення тривалості життя людей, що залежать від навколишнього природного середовища [7].

Прогнозуючи очікувані результати економічної діяльності, необхідно в першу чергу враховувати шкоду, яка в результаті деградації природного середовища може бути заподіяна людині, а також в особі людини може заподіяти шкоду трудовим ресурсам та трудовому потенціалу суспільства.

Ніякі економічні вигоди не можуть бути виправданням збільшення захворюваності, інвалідності та смертності населення, погіршення його фізичного і психічного здоров'я [2, с. 52].

Тому сутність економічного розвитку сьогодні має полягати у вирішенні основного протиріччя економіки – між можливостями природного середовища та зростаючими потребами суспільства. Саме екологічний імператив як принцип розвитку економіки повинен надати нову якість соціально-економічному розвитку господарюючих суб'єктів будь-якого рівня (регіон, область, держава, світове співтовариство). І навчитись втілювати в життя цю концепцію, визнану актуальною в усьому світі, яка увійшла в процес соціально-економічних перетворень під назвою «сталий розвиток».

Сьогодні регіони України в своєму соціально-економічному розвитку повинні забезпечувати економічне зростання за допомогою такої господарської діяльності, яка і за своєю структурою, і за своїм змістом не суперечила б принципам сталого розвитку, сприяла створенню сприятливих умов для життя і соціального благополуччя населення, рівень якого визначається не тільки економічними досягненнями, а й ступенем соціально задоволення населення та екологічної безпеки.

Надалі при проведенні досліджень з даної проблеми необхідно розробити заходи щодо забезпечення ефективності функціонування та розвитку Подільського регіону як соціально-економічної системи згідно з усіма вимогами сьогодення.

Література

1. Масловська Л.Ц. Сталий розвиток продуктивних сил регіонів: теорія, методологія, практика : дис. ... д-ра екон. наук / Масловська Л.Ц. – К., 2003. – 404 с.
2. Гуцуляк Г.Д. Соціально-економічні та екологічні проблеми в Україні і напрями їх вирішення / Г.Д. Гуцуляк // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Природно-ресурсний потенціал в системі просторового розвитку. – Л. : ІРД НАН України, 2014. – С. 50–55.
3. Василенко В.Н. Архитектура регіонального економічного пространства : монографія / НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень. – Донецьк : ООО «Юго-Восток, ЛТД», 2006. – 311 с.
4. Тищенко О.П. Регіональні диспропорції: сутність, методологія визначення та оцінка / О. П. Тищенко // Економічна теорія: науковий журнал. – 10/2011. – № 4. – С. 55–64.
5. Україна 2020. Стратегія національної модернізації / Розпорядження Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/consult/old/show_fullbill/956
6. Леонтьев В. Міжгалузевий аналіз впливу структури економіки на навколишнє середовище / В. Леонтьев, Д. Форд // Економіка і математичні методи. – 2012. – Т. VIII. – Вип. 3. – С. 370–400.
7. Дума Л.В. Деякі аспекти вдосконалення прогнозування соціально-економічного розвитку українських регіонів / Двадцять економіко-правові дискусії : матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. – Львів, 2017. – С. 38–40.
8. Сайт державного комітету України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

References

1. Maslovskaya L.C. Stalyy rozvytok produktyvnykh syl rehioniv: teoriya, metodolohiya, praktyka [Sustainable development of productive forces of the regions: theory, methodology, practice] The dissertation of Dr. econ. sciences – K., 2003 – 404 p.
2. Gutsulyak G.D. Sotsial'no-ekonomichni ta ekolohichni problemy v Ukrayini i napryamy yikh vyrishennya [Social-economic and environmental problems in Ukraine and directions for their solution] / Social-economic research in the transition period. Natural-resource potential in the system of spatial development. – L.: IRD NAS of Ukraine, 2014. – P. 50–55.
3. Vasilenko V.N. Arkhytektura rehyonal'noho ekonomycheskoho prostranstva: [Architecture of the Regional Economic Space] Monograph / NAS of Ukraine. Institute of Economic and Legal Studies. – Donetsk: ООО South-East, LTD, 2006 – 311 p.
4. Tischenko O.P. Rehional'ni dysproportsiyi: sutnist', metodolohiya vyznachennya ta otsinka [Regional disproportions: essence, methodology of definition and evaluation] // Economic theory: scientific journal. – 10/2011 – № 4. – P. 55–64.
5. Ukrayina 2020. Stratehiya natsionalnoyi modernizatsiyi [Ukraine 2020. Strategy of National Modernization] / Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine. URL: http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/consult/old/show_fullbill/956
6. Leontiev V. Mizhhaluzevyi analiz vplyvu struktury ekonomiky na navkolyshnye seredovyshche [Interdisciplinary analysis of the impact of the structure of the economy on the environment] / V. Leontiev, D. Ford // Economics and Mathematical Methods. – 2012. – Vol. VIII. – Whip 3. – P. 370–400.
7. Duma L.V. Deyaki aspekty vdoskonalennya prohnozuvannya sotsialno-ekonomichnoho rozvytku ukrayins'kykh rehioniv / Twentieth economic and legal discussions: materials of the international scientific and practical Internet conference. – Lviv, 2017. – p. 38–40.
8. Sayt derzhavnoho komitetu Ukrayiny / Site of the State Committee of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Рецензія/Peer review : 06.11.2017
Надрукована/Printed :20.12.2017
Рецензент: д.е.н., проф. Хорунжак Н.М.